

УДК 1 «715»

КУЦЕПАЛ С. В.,

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри гуманітарних та соціально-економічних навчальних
дисциплін Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету ім.Ярослава Мудрого
(Полтава, Україна) E-mail: svkutsepal@rambler.ru

ЕТИКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ Л.Б.АЛЬБЕРТІ В ДИСКУРСІ ФІЛОСОФІЇ ВІДРОДЖЕННЯ

Аналізуються характерні особливості філософії епохи Відродження, доводиться, що античні та середньовічні традиції отримують в інтелектуальних пошуках Відродження новий гуманістичний сенс. Мислителі епохи Відродження намагалися поєднати античні принципи з ідеалами нового життя, нових соціально-економічних відносин, тому свою дослідницьку увагу зосередили на виявленні своєрідності людської особистості, яку розглядали з різних ракурсів – соціального, етичного, політичного, правового.

Розкривається сутність концепції християнського гуманізму Л.Б. Альберті, репрезентуються основні ідеї мислителя.

Ключові слова: Відродження, гуманізм, людина, політика, суспільство, особистість.

Постановка проблеми. Для вітчизняних дослідників епоха Відродження загалом, філософська спадщина мислителів цієї доби зокрема, на жаль не є пріоритетними напрямками історико-філософських студій. Роботи, де аналізується філософія епохи Відродження, в Україні поодинокі. Проте саме після Революції гідності, яка актуалізувала такі вічні цінності як Гідність, Свобода, Справедливість, Гуманність, звернення до ренесансної думки є особливо виправданим, окрім того, епоха Відродження – це також період зміни історико-філософських парадигм, тому аналіз цього періоду має бути не на маргінесі, а в центрі уваги вітчизняного філософського загалу.

Мета статті полягає в розкритті специфіки філософування в епоху Відродження та в ознайомленні зацікавленого читача з філософським спадком Леона Батісти Альберті, відомого українському читачеві лише в контексті педагогічних студій, хоча його роботи мають чітко визначену етико-правову спрямованість.

Виклад основного матеріалу. Епоха Відродження, яка настає з кінця XIV ст., – це принципово нова порівняно із Середньовіччям світоглядна система, для якої характерний абсолютно відмінний від Середньовіччя підхід до розуміння природи, сутності та призначення людини. Аксіологічними домінантами стають гідність, незалежність та унікальність кожної особистості, наслідком чого є вимога створення відповідних соціально-політичних та правових умов для розвитку й вдосконалення людини. Активність людини оголошується головною рушійною силою, яка обумовлює соціальні зміни. Людина представляється єдиною ланкою усієї світової ієрархії, оскільки вона піклується про суспільне благополуччя і це робить її богорівною, земним богом[1, с.213]. К.Салютаті, представник

громадського гуманізму, твердив, що царство милосердя і світла люди можуть створити на землі [2, с.42], а на думку Л.Бруні, в людині від природи закладене прагнення до істинного блага [3, с.49].

В інтелектуальному дискурсі Відродження популярними стають античні ідеї свободи думки, природної величі людини, відкидається християнізоване тлумачення держави та політики, характерне для Середньовіччя. Звільняючи людські душі від догматичного стилю мислення, ренесансна філософія уможливлювала право робити предметом розгляду і вивчення все – як те, істинність чого вважалася незаперечною, не потребувала жодних додаткових обговорень, так і те, що раніше вважалося нонсенсом..., тобто санкціонувалося інтелектуальне право мислити адогматично [4, с.40].

Необхідність заміни феодального суспільного ладу буржуазним стає очевидною, відповідно змінюються світоглядні орієнтири західноєвропейського суспільства, детермінується реалістичний підхід до аналізу сутності та призначення держави. Проте, варто зауважити, що античні мотиви не витісняють повністю християнську проблематику, а взаємодіють із нею, спостерігаються своєрідні модифікації ідей Платона та Аристотеля, стоїків та епікурейців. Традиції як античності, так і Середньовіччя отримують в інтелектуальних пошуках Відродження новий гуманістичний сенс.

Мислителі епохи Відродження намагалися поєднати античні принципи з ідеалами нового життя, нових соціально-економічних реалій, тому свою дослідницьку увагу зосередили на виявленні своєрідності людської особистості, яку розглядали з різних ракурсів – соціального, етичного, політичного, правового.

Якщо для середньовічної філософської думки властивий теоцентризм, то мислителі Відродження, а це були вже не лише служителі церкви, а й представники різних соціальних верств, головним світоглядним принципом своєї діяльності оголошували гуманізм, оскільки розглядали людину перш за все як індивідуальність, хоча й не позбавлену певних вад та недоліків. Згадаймо трактат Піко делла Мірандолі «Промова про гідність людини», де мислитель стверджує, що людина не наділена силами, які б її стримували, вона здатна імітувати всі живі форми - як янгольські, так і демонічні. Людина створює себе в дії, є «батьком самій собі», має безцінний дар свободи. Інший представник ренесансної думки М.Фічіно вважав, що велич Людини майже подібна Божественній природі, проте Бог є єдиним розпорядником Всесвіту [5].

Хоча мислителі епохи Відродження й звеличували Людину, уподібнювали її Богові, тлумачили як Боголюдину, як завершення еволюції світобудови, проте не відкидали й ідею Творця, тому для світогляду того часу характерний своєрідний *теоантропоцентризм*, коли Бог і людина наділялися однаковими властивостями. Створюється нова пантеїстична картина світу, де здійснюється ототожнення Бога і природи. Якщо в добу Середньовіччя людина визнавалася найвищим творінням Бога на землі, але

розглядалася лише у її відношенні з Богом, то Відродження цікавить перш за все земне призначення людини, яка стала покладатись як на власні сили, так і на свій розум.

Важливе значення для мислителів епохи Відродження мало перенесення уваги з релігійних цінностей на світські, мирські, що було світоглядною основою обґрунтування необхідності переходу від феодального суспільства до ринкового. Як зауважував Гегель, дух епохи покидає інтелектуальний світ і оглядає тепер свій наявний, поцейбічний світ; скінченне небо повертає людину до скінченної наявності. «Ренесансна думка стала відкритою до всього і допускала в собі перетин та поєднання всього, вважалося, що жодне окреме твердження, навіть вчення, відірване від інших..., не може претендувати на абсолютну істину»[6, с.147].

Розуміння людини як Боголюдини, як істоти, що є природним продовженням сутності Бога, вимагало визнавати за нею здатності до самовдосконалення та самопізнання, завдяки чому кожна людина оголошувалася своєрідною, неповторною та самобутньою, тобто формувалася одна з центральних ідей Відродження – *ідея індивідуальності*. Завдяки цьому кардинально змінилися погляди на природу політичного життя суспільства, яке вже не тлумачилося як прояв Божої волі, а зумовлювалося діями загалу, людей.

Особливістю епохи Відродження є значна потреба у розумовій праці, розпад корпоративно-цехових зв'язків у містах, збільшення кількості людей вільних професій, що вже не входили до певних корпорацій та цехів, як це було в Середньовіччі, тому їх діяльність не підлягала жорсткій регламентації. Наслідком цього стає поява значної кількості гуртків гуманістів, що не мали відношення до університетів, не залежали від церкви, а деякі мали антицерковну, антиклерикальну спрямованість. Мислителі епохи Відродження були переконані, що істина не знає єдиного авторитету, тому слід відстоювати право на власну думку, захищати власну позицію, лише тоді можна претендувати на звання філософа. Гуманістична спрямованість доби Відродження передбачала переоцінку цінностей, оспівування самоцінності людини приводить гуманістів до нових трактувань таких понять як «благо», «обов'язок», «закон», «право», «особистий інтерес».

Значні зміни відбулися у політичному просторі Західної Європи, де спостерігалось стрімке зростання самодержавства, королівська влада розвивалася за рахунок придушення інших владних інститутів. Якщо раніше політична влада була розпорошена між васалами і корпораціями, то в середині XV ст. вона зосередилася в руках короля, який виступав символом національної єдності. Із цих причин однією з головних ідей політичної думки Відродження стала ідея Суверена, Державця як першоджерела політичної влади.

У XV – XVI ст. ідеологія гуманізму активно розвивалася. Серед значної кількості мислителів виділимо погляди Л. Б. Альберті, якого небезпідставно порівнювали з Леонардо да Вінчі, адже інтереси Л.Б. Альберті були надзвичайно широкими – філософія, література, театр (був автором комедії, яку досить довго вважали античною), архітектура, скульптура, живопис,

музика, фізика, математика.

Керуючись республіканськими ідеалами суспільного розвитку, він зосереджувався на проблемах громадянської свободи, політичного права обирати і бути обраним до владних структур, рівності громадян перед законом, визнання необхідності існування представницьких органів, виконавчої системи і авторитету суду, також велика увага приділялася постаті правителя.

Х.Ортега-і-Гассет влучно зауважував, що у XV столітті людина заблукала в самій собі, оскільки випала з однієї системи вірувань, але поки що не облаштувалася в іншій [7, с.37]. Можливо саме цей перехідний стан світогляду людини XV століття був причиною того, що у центрі уваги Л.Б. Альберті земне життя людини. Природа тлумачиться мислителем з пантеїстичних позицій, оголошується носієм божественного початку, а людина – невід’ємний елемент світу природи, який підкоряється законам світової гармонії та досконалості. Натура людини потенційно досконала, тому головна мета людського життя – розкриття та розвиток тих здібностей, якими її наділила природа. Досягнути цієї мети людина може лише керуючись розумом та волею та активно протидіючи силам Фортуни. Особливу роль серед наук Л.Б. Альберті відводить етиці, оголошуючи її «наукою життя», здатною розв’язати проблеми співвідношення сил людини та Фортуни, розкрити роль чеснот у процесі становлення особистості, вказати шляхи досягнення щастя.

У розумінні Л.Б.Альберті, Фортуна – це символ мінливості та плинності буття, вона протиставляється закону необхідності. На відміну від середньовічного уявлення про Фортуну як рабу божественного промыслу, мислитель оголошує її самостійною силою, що активно впливає на людину, проте остання здатна протистояти Фортуні, якщо керуватиметься своїми природними скарбами – волею, розумом та чеснотами; мобілізувавши їх, людина впевнено почувається у світі природи, де панує закон порядку та розумної необхідності, значно сильніший за сліпу випадковість Фортуни. Л.Б. Альберті оспівує ідеальну людину, котрій властиве гармонійне поєднання розуму та волі, творчої активності та душевного спокою, котра постійно прагне до морального самовдосконалення, усвідомлює власну гідність, а у своїх діях керується виключно принципом міри. Не оминає Л.Б. Альберті увагою й проблему свободи волі, властиву розмислам багатьох мислителів епохи Відродження, бо саме свобода волі детермінує вибір між добром та злом, допомагає людині здійснити її призначення, яке Л.Б. Альберті вбачав у творчості. Спектр творчої діяльності – від ремісництва й до художньої та наукової діяльності. Будь-яка праця взагалі – благо, джерело матеріальних благ та слави, те, що відрізняє людину від тварини.

Суспільство тлумачиться мислителем як гармонійна єдність усіх його верств, запорукою чого має слугувати діяльність правителя. Людське життя скеровується природним законом гармонії, людина підкорюється цьому закону і в процесі морального самовдосконалення, і в громадянській діяльності. Ідеал гармонійного земного буття – поєднання особистих

інтересів з інтересами усього суспільства. Головний суспільний обов'язок індивіда – праця, творчість, яка можлива у будь-якій сфері практичної діяльності і в результаті якої індивід здатний реалізувати та матеріалізувати свої творчі потенції.

Л.Б.Альберті значну роль у формуванні особистості відводить вихованню, а головною сферою його здійснення оголошує сім'ю. Під сім'єю (*famiglia*) розуміється скоріше рід, оскільки це не лише батьки та діти, що проживають під одним дахом, але й інші родичі, також прислуга и раби, оскільки повага до сім'ї залежить від її чисельності. В сім'ї панують патріархальні відносини, головна роль належить батьку. «Його авторитет беззаперечний. Сам він часто посилається на авторитет померлих, підкреслюючи цим свій зв'язок з предками. Не можна сказати, що він жорстоко поводить з дружиною, дітьми, прислугою, рабами. Дружиною потрібно керувати перш за все за допомогою любові, ніж страху; на дітей впливати особистим авторитетом, аніж примусом. За прислугою потрібно наглядати, ставитися до неї добре, хвалити, коли це заслужено, оскільки від доброго слова й добро приростає. У домі мають панувати мир та злагода [8, с. 374]. Людина повинна правильно використовувати три речі – душу, тіло та час, адже тіло має бути здоровим та красивим, душа спокійною, позбавленою пристрастей, а час має витрачатися з користю, «хто вміє добре використовувати свій час, стане господарем усього, що забажає» [8, с. 375]. Альберті наголошує на необхідності вміти правильно розпоряджатися своїм багатством, бо той, хто не вміє користуватися своїм добром, все одно що й немає його, недостатньо просто нажити статки, потрібно правильно ними розпоряджатися. Гарантія незалежності – бережливість та помірність (*liberalita*), найбільш виправданими є розходи, що забезпечують престиж та славу сім'ї. Мислитель навіть висловлює думку (і вона суперечить етиці громадянського гуманізму), що у деяких ситуаціях інтереси сім'ї можуть бути важливішими ніж суспільна користь, аргументуючи це тим, що добробут держави залежить від добробуту окремих сімей, і це виправдовує державну службу заради господарської діяльності в сім'ї. Хоча у творчій спадщині Л.Б.Альберті переважають етичні мотиви, все ж таки він звертається і до політологічної тематики, зокрема здійснює аналіз форм правління, проте вважає, що досконалість суспільства не залежить безпосередньо від форми правління, головне, щоб державний устрій базувався на розумних засадах.

Етична проблематика розробляється Л.Б.Альберті у дусі громадянського гуманізму. Досліджуючи чесноти, мислитель вказує на їх суспільний, а не індивідуальний характер, оголошує чесноти головним вектором моральних прагнень людини. Чесноти лише тоді мають сенс, коли слугують на користь суспільства, приносять користь іншим. Щасливою може бути лише та особистість, заслуги якої визнані суспільством. Багатство також має бути засобом служіння державі та людям, якщо ж людина захоплюється лише накопиченням багатства для себе, це може призвести до порушення її душевної рівноваги та втрати гармонії із суспільством. Благополуччя окремих сімей – запорука процвітання та благополуччя держави. Визначаючи

найкращий варіант взаємовідносин між індивідом та суспільством, мислитель оголошує ідеалом такий стан речей, коли особистий інтерес не суперечить інтересам інших людей, суспільства в цілому.

Висновок. Доба Відродження – це «епоха, якій потрібні були титани, і яка породила титанів» (Ф.Енгельс). Аскетизм та догматизм, характерні для Середньовіччя, замінюються гуманізмом, культ людини, визнання її інтересів та потреб стають пріоритетними, відмітними рисами тогочасної філософської думки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фичино М. О моральных добродетелях // Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения (XV век). – М., 1985
2. Салютати К. Письмо от 14 июня 1404 г. Галиено да Тарни // Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения (XV век). – М., 1985
3. Бруни Аретино Л. Введение в науку о морали // Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения (XV век). – М., 1985.
4. Латышева Ж.В. Феномен трансцендирования (историко-философский и социальный аспекты) / Ж.В.Латышева. – Владимир: Изд-во ВлГУ, 2012. – 148 с.
5. Marsilio Ficino and the Phaedran Charioteer: Introduction, Texts, Translations. – California: Univer of California Press, 1981. – 174 p.
6. Родный О.В. Ренессансная философия человека и смеховая культура Возрождения: грани диалога: Монография / О.В. Родный. – Днепропетровск: Новая идеология, 2012. – 334 с.
7. Ортега-и-Гассет Х. Человек и люди / Х.Ортега-и-Гассет // Избранные труды. – М.: Весь мир, 2000. – С.480-698.
8. Оссовская М. Рыцарь и буржуа. Исследования по истории морали / М.Оссовская. – М.: Прогресс, 1987. – 528 с.

REFERENCES

1. Fychyno M. O moral'nykh dobrodetelyakh // Sochynenyaya ytal'yanskykh humanystov epokhy Vozrozhdenyya (KhV vek). – М., 1985
2. Salyutaty K. Pys'mo ot 14 yunya 1404 h. Halyeno da Tarny // Sochynenyaya ytal'yanskykh humanystov epokhy Vozrozhdenyya (KhV vek). – М., 1985
3. Bruny Aretyno L. Vvedenye v nauku o moraly // Sochynenyaya ytal'yanskykh humanystov epokhy Vozrozhdenyya (KhV vek). – М., 1985.
4. Latysheva Zh.V. Fenomen transtsendyrovanya (ystoryko-fylosofskyy y sotsyal'nyy aspekty) / Zh.V.Latysheva. – Vladymyr: Yzd-vo VIHU, 2012. – 148 s.
5. Marsilio Ficino and the Phaedran Charioteer: Introduction, Texts, Translations. – California: Univer of California Press, 1981. – 174 p.
6. Rodnyy O.V. Renessansnaya fylosofyya cheloveka y smekhovaya kul'tura Vozrozhdenyya: hrany dyaloha: Monohrafyya / O.V. Rodnyy. – Dnepropetrovsk: Novaya ydeolohyya, 2012. – 334 s.
7. Orteha-y-Hasset Kh. Chelovek y lyudy / Kh.Orteha-y-Hasset // Yzbrannyye trudy. – М.: Ves' myr, 2000. – S.480-698.
8. Ossovskaya M. Rytsar' y burzhua. Yssledovanyya po ystoryy moraly / M.Ossovskaya. – М.: Prohress, 1987. – 528 s.

КУЦЕПАЛ, С. В. - доктор философских наук, профессор, заведующая кафедрой гуманитарных и социально-экономических учебных дисциплин Полтавского юридического института Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

E-mail: svkutsepal@rambler.ru

ЭТИКО-ПРАВОВЫЕ ИДЕИ Л.Б.АЛЬБЕРТИ В ДИСКУРСЕ ФИЛОСОФИИ ВОЗРОЖДЕНИЯ

Анализируются характерные черты философии эпохи Возрождения, доказываются, что традиции Античности и Средневековья получают новый гуманистический смысл в интеллектуальном дискурсе Возрождения. Мыслители эпохи Возрождения стремились объединить античные принципы с идеалами новой мировоззренческой системы, новых социально-экономических реалий, потому в центре внимания философов выявление уникальности личности человека, которая рассматривалась в разнообразных аспектах – социальном, правовом, этическом, политическом.

Раскрыт этико-правовой смысл философии христианского гуманизма Л.Б. Альберти, представлены основные идеи мыслителя.

Ключевые слова: *Возрождение, гуманизм, человек, политика, общество, личность.*

KUTSEPAL, SVETLANA - Doctor of Philosophy, professor, head of the humanitarian and socio-economic disciplines Poltava Law Institute of Yaroslav Mudry National Law University (Poltava, Ukraine)

E-mail: svkutsepal@rambler.ru

ETHICAL AND LEGAL IDEAS OF L.B.ALBERTI IN THE DISCOURSE OF RENAISSANCE PHILOSOPHY

The characteristics of the Renaissance philosophy are analyzed, it is proved that ancient and medieval traditions gain humanist meaning in the intellectual search of Renaissance. Renaissance thinkers tried to combine the principles of ancient ideals of a new life, new social and economic relations, therefore they focused their research attention on the identification of the individual identity, which viewed from different perspectives – social, ethical, political, legal. It has been suggested that although the thinkers of the Renaissance exalted a Human, likened him to God, interpreted as the God-man, as the culmination of the evolution of the universe, but did not reject the idea of the Creator, so for the political views of the time it was typical the peculiar teoanthropocentrism when God and human were granted the same properties. The new pantheistic view of the world is created, where there is the identification of God and nature. For the thinkers of the Renaissance it was important to transfer attention from religious values to secular, worldly, that was the ideological basis of reasoning for the transition from feudal society to market, drastically changed views on the nature of political society, which is not interpreted as a manifestation of God's will, but due to the actions of the public, people. The essence of the concept of Christian humanism of L.B. Alberti is discovered, the main ideas of the thinker are represented. The focus of thinker was earthly life of human; the nature was interpreted with pantheistic position, declared the bearer of the divine, and the human was an integral part of the natural world that obeyed the laws of world harmony and perfection. Human nature is potentially perfect, so the main purpose of human life is the opening and development of those capabilities, which he was given by nature. To achieve this goal, human can only guided by reason and will and actively counteracting to forces of Fortune. A special role among the sciences L.B. Alberti gives to ethics, declaring it "the science of life" that can solve the problems of the balance of power and rights of Fortune, virtues reveal the role of personality in the process, provide ways to achieve happiness. The society is interpreted by the thinker as a harmonious unity of all its segments, the key to success should be the ruler's activities. Human life is directed by natural law of harmony, human obeys this law and in the process of moral self-improvement and social activities.

Keywords: *Renaissance, humanism, person, politics, society, personality*

Дата надходження рукопису 09.09. 2015 року

Рекомендовано до публікації 14.09.2015 року